

Literair

Het Beest en de Geest

Bruno De Roeck

We leven tussen twee indrukwekkende mogendheden. Met onduidelijke grenzen aan beide kanten: die van het Beest en die van de Geest. Wat over de grens ligt valt nauwelijks te benoemen, maar die twee grenzen, boven ons en onder ons, vragen voortdurend om overschreden (getranscendeerd) te worden.

Slavend en slovend hebben mensen zich ontworsteld aan hun dierlijke staat van miljoenen jaren geleden. Maar het heimwee ernaar is gebleven. Bossen en jungles zijn vervangen door oerwouden van steen en beton. Het Beest kan nauwelijks ademen in deze kunstmatig herschapen wereld – huizen, scholen, kerken, godsdiensten, politiek, vliegtuigen, fabrieken, bureaucratie, snelwegen... – waardoor het menselijk zoogdier voortdurend op voet van oorlog leeft met zichzelf en met de cultuur.

Voor kinderen zijn dieren maatjes bij wie ze, zonder betutteld te worden, in de leer zijn om mens te worden. Hamster, hond, kanarie, kikkers, de spinnen in het fietsenhok, de pony, zomerse vliegen op de keukentafel fascineren hen en zijn spannend, omdat kinderen zich inleven in wat daar leeft. Middels die bewegende levende wezens voelen ze in zichzelf allerlei soorten leven bewegen in onbekende gebieden van hun innerlijke dierentuin. “Een mens bestaat uit de vormen van dieren,” schrijft Elias Canetti, “hun betekenis kent hij niet. Opgewonden loopt hij de dierentuin rond en zoekt zichzelf bijeen”. Maar die innerlijke ontdekkingsstocht wordt afgesneden, zodra dieren niet meer als dieren mogen bestaan en alleen nog producten zijn voor de markt, voor ontspanning, of materiaal voor het laboratorium. De eigen innerlijke dierentuin gaat daarmee ook voorgoed op slot.

Kunstenaars durven nog wel eens te flirten met hun bestiarium, hun saters en demonen en ze zelfs los te laten. Het wordt hun vergeven, omdat zij ‘niet helemaal normaal’ zijn. Liefhebbers van kunst kunnen ervan genieten en komen daardoor stiekem heel even bij het wild, bij de verboden demonen en saters die ook in hen wonen. Onder de dekmantel van kunst mag het Beest zelfs geëxposeerd worden of op de Bühne verschijnen.

Erik Spinoy schrijft dat hij in Guido Gezelle's gedichten gelukkig ook het beest hoort en niet alleen maar 'een Vlaams katholiek dichtertje en soms ronduit een reactionaire militante zwartrok' – wat Gezelle natuurlijk óók was, als product van zijn tijd, zijn kerk en zijn land. Spinoy hoort ook “het tandeloze, infantiel-seniele gedreun, gemompel, gemurmur, gezucht, gekreun en gejammer van een ontindividualiseerd, onmenselijk ik. Guido Gezelle, zou je kunnen zeggen, als beest, als ongewervelde, als kwal, worm, larve, slekke. (...) De beluistering van deze gesmoorde stem brengt, voor wie daartoe over de juiste antennes beschikt, een schok van herkenning, die niet op het niveau ligt van het gewone begrijpen. Het heeft meer van een woordeloos bewustzijn (...) Het is het gezucht van een mens... gereduceerd tot de meest elementaire ervaring van er-zijn (...) Die ervaring is even intens als ambivalent: ze is doorschokt van de meest primaire, frenetieke sensualiteit – het onmenselijk genot eraan én de niet aflatende, duistere dreiging dat het weldra voorbij zal zijn (...) Het beste van Guido Gezelles poëzie levert mij deze dubbelzinnige ambivalente ervaring die naar mijn gevoel wezenlijk is voor elke lyriek.” (Spinoy, NWT, 2000, 7, 60-70)

Wij tillen onszelf aan onze haren omhoog boven de onschuld van onze zoogdierlijke staat. Maar dat dierlijk verleden, zegt Freud, kunnen wij niet wegwissen uit ons bewustzijn. Er blijven ‘sporen van herinnering’. In het psychisch leven kan niets wat geweest is zomaar verdwijnen. “Alles blijft op een of andere manier behouden”, schrijft hij, “en onder gunstige omstandigheden kan het weer naar boven komen.” (Freud, 1930, Het onbehagen in de cultuur)

Uit de prehistorische kelders waarin ooit het bewustzijn van mensen ontwaakte, kruipt het beest telkens weer naar boven. Het heeft een ketting van cultuur en moraal rond zijn nek. Maar het herinnert zich het genot van jagen, doden, verscheuren van de prooi, slurpen van het bloed van een slachtoffer, met geweld veroveren van wijfjes. Het stelt zich meestal verdoken op, maar is vlakbij present. Een oeroud mechanisme, dat zo weer in gang

kan schieten als er zich kansen aanbieden. In de politiek bijvoorbeeld, die bijna uitsluitend de weg kiest van de macht van de sterkste. In ruzies. Op de beurs. In oorlogen. Kijk maar naar Bosnië, Algerije, de Wereldcup.

Mensen horen niet graag dat ze ook een aangeboren neiging hebben tot agressie, destructie, wreedheid en gewelddadigheid en dat die zich op een of andere manier wil uiten. Vijandschap tussen mensen blijkt een wezenlijke component van het menselijk bestaan te zijn. Maar intussen zijn meer en meer uitingen van geweld in onze maatschappij verboden. Haast geen 'kom maar eens mee naar buiten!' meer in het café. Duels zijn ook niet meer toegelaten. Knokpartijen op school en op de kermis evenmin. Geen stokslagen meer voor de hond en voor de kinderen. Geen krassen maken op geparkeerde auto's.

Toch hoort gewelddadigheid bij menselijk leven. Je kan in de maatschappij het geweld bestrijden (met nóg meer geweld!), maar nooit uitroeien. Als je het echt wilt uitroeien, moet je de mens en zijn weerbaarheid uitroeien.

Groepen mensen gebruiken geweld en de vernielingen die daar mee samengaan, om dingen te bereiken die ze belangrijk vinden. Om hun etnische zelfstandigheid of hun onafhankelijkheid af te dwingen. Om zogenaamd het ongeboren leven te beschermen tegen abortuspraktijken. Om betere arbeidsvoorwaarden te bekomen, een hoger loon, goedkopere diesel, meer subsidies of bescherming van het leefmilieu. Om die doelen te bereiken zijn er ook andere – misschien zelfs betere – wegen dan de weg van het geweld. Toch verkiest men vaak deze weg van gewelddadigheid. Waarom? Zou er in het gebruik van geweld, in het uitleven van vijandschap en rivaliteit, een speciale bevrediging zitten? Ook in mijzelf herken ik meer een vechter met alle gewelddadige gevoelens van dien, dan een vredelievende liedjeszingerende bard.

De maatschappij, die zichzelf het exclusief recht op gebruik van geweld toemeet, probeert schijnheilig het gewelddadige hier en daar te beteugelen. Geen guillotine, galgen of schandpalen meer. Geen vierendelen, folteren of handen afhakken meer op de grote markt als volksvermaak. Maar wel napalm, mijnenvelden, handgranaten, vlammenwerpers, raketten en atoombommen. En bij de Taliban tot voor kort het voetbalveld zonder voetbal, maar met de attractie van executies.

Mensen moeten ergens heen met hun neiging tot vijandschap. Ze hoort bij de relatie: strijd, concurrentie, rivaliteit, overtroeven, willen winnen van... Desnoods met schaken, voetballen of dammen. Mensen zijn wezenlijk ook mekaars tegenstanders. In de boksring of op de judomat kan dat veredeld uitgeleefd worden: gelijke gewichtsklasse, strenge regels, handschoenen en de aangepaste bodembedekking zorgen dat er geen echt letsel ontstaat. Geen verborgen hoekjes in de ring, ook geen mogelijkheid om eruit weg te lopen, een scheidsrechter die controleert of alles wel fair gaat. In de maatschappij gebeurt dat alles niet zo clean. Machtspelletjes, de zwakste tegenstander eerst uitschakelen, geen openheid, hypocriete diplomatie en politiek, oorlog voeren tegen wie zich niet kunnen verdedigen en geen respect tonen voor het leven en het belang van de tegenstander.

De cultuur, de maatschappij, probeert die gevaarlijke neiging in ons te beheersen door ze om te buigen tegen onszelf. Als wij onze agressieve, misdadige aard niet agressief, wreedaardig en kwaadaardig onderdrukken, dan zullen wij daar agressief, wreedaardig en kwaadaardig voor gestraft worden; dan zullen de autoriteiten, de ouders en de omgeving ons hun liefde en goedkeuring ontzeggen die wij niet kunnen missen. Maar als wij die neigingen onderdrukken – desnoods door depressief te worden, – zullen wij beloond worden en opgenomen worden in hun schijnheilige gemeenschap die wij niet kunnen missen. Alleen in ongevaarlijke situaties, waar geweld de orde niet verstoort – en dus niet strafbaar is – mag het op het toneel verschijnen.

Iets waar ik vroeger geen besef van had, maar dat ik steeds meer ontdek: mensen verlangen niet alleen om nette, brave mensen te zijn. Zij worden ook aangetrokken door het spectaculaire, het ongeoorloofde, het barbaarse. Naar iets dat te maken heeft met woeste krachten. Met een geheim 'ik' dat wreedaardig is, ongeremd, vrij van beschaving en normen. Geweld is een onmisbaar ingrediënt bij vertier en ontspanning. Kermisattracties zijn er om je mee te nemen in een wereld van gewelddadigheid: achtbanen, duizelingwekkende snelheden, een bloedstollende tocht door de spook- en gruweltunnel... Heerlijk! Zoals een boek of een film boeien als er ook bloed vloeit. Een goed verhaal moet 'smeuig' zijn. Als ik op teevée een roofdier zijn prooi zie bespringen, bruisen wrede sappen in mij mee.

En smerigheid is niet altijd weerzinwekkend. Het ziet er vaak jong, fris, vrolijk en vrij uit. Het stinkt helemaal niet. Het kan lekker voelen en ruiken. Tervijl nobele pogingen niet zelden mij ruiken en aanvoelen als een dwangbuis.

Misschien zijn wij niet alleen voor het goede gemaakt, maar ook voor het boosaardige. Zoals de Schepper die ook de grote Verdeler is.

Wij hebben inmiddels geleerd om gevoelens, driften en lichamelijke, minstens voor de ogen van de mensen, te beheersen. Agressie, geilheid of vraatzucht staan onder curatele en controle. Ons lichaam onder bewaking. We eten niet met onze vingers, maar met vork en mes; gebruiken een zakdoek en vrouwen dragen nu meestal een minimaal broekje onder hun rok. Er is een taboe op intieme handelingen. Er zijn eenpersoonsbedden uitgevonden. Slaapkamerdeuren en wc-deuren met een slot erop. Fysiek geweld gebruiken is voor gewone burgers verboden; alleen de overheid mag dat. Met geweld mogen wij ons alleen bezig houden in onze verbeelding. Ervan genieten mag alleen door er braaf naar te kijken op teevee, in films, in de krant en in romans. De opwindende lustbeleving bij geweld, is gereserveerd voor toeschouwers. Enerzijds gruwen we van de obscene beelden van oorlog en geweld op televisie; anderzijds kunnen we niet ophouden ernaar te kijken. En wij ontspannen door de spanning die hierdoor opgeroepen wordt. En het obscene blijkt ook zuiverend te werken: het perverse Oidipoesdrama is voor de toeschouwers een cultureel hoogstandje en werkt als een zuiverende catharsis.

Verlangen naar het oerwoud dat nooit meer terugkomt? Naar een prehistorisch Bois de Boulogne? Vergeefs blijft het Dier op zoek. Als het even vrij is. Tijdens de vakantie trekken we naar ongerepte wouden, naar wilde natuur die nog niet door de toeristenindustrie verloederd is. Een safaritocht bijvoorbeeld: beestjes kijken die niet in hokken gezet zijn. En daarbij een onbestemd heimwee ervaren, omdat wij ergens, diep in ons, voelen hoe gevangen wij zitten in de kooi van onze cultuur. Tijdens vakantiedagen kunnen ook de ongekuiste dromen even terugkomen, waarin wij denken zonder abstracte gedachten, alleen maar in beelden. Onze ledematen en organen zijn dan dichtbij. We lopen door bossen en bergen. Zwemmen in een afgelegen meer. Betrappen onszelf erop dat ook wij dieren zijn die door prikkels gestuurd worden en niet alleen maar door nuchter verstand. En dat wij ook gewone, dierlijke warmte nodig hebben. Daarom schurken wij dicht tegen elkaar aan. Of kopen een hondje om toch maar aangeraakt te worden. Of een poes die met haar staart langs ons heen strijkt.

Je mag nog zo'n 'hoogstaand' mens zijn, als je niet lieflijk aangeraakt wordt verpieter je. Er is geen echte warmte als de huid niet met de huid praat. Het lijkt misschien alsof de huid oppervlakkig is, maar op dit oppervlak gebeuren de diepste en intiemste dingen. Er zou, denk ik, meer vrede en geluk zijn als mensen elkaar meer aanraakten. Met verwondering, eerbied en mededogen. Lichamen begrijpen elkaar beter dan woorden en gedachten. Elkaar voelen en ruiken. Snuffelen, proeven. Onbetaalbaar! De sloomste hond langs de straat en het onnozelse lam Gods in de wei weten dat.

Wat zijn wij zonder de aanraking van onze soortgenoten? Wij hebben ze nodig om mens te zijn. Dat ze ons aantrekkelijk vinden, liefkozen, opgewonden worden door onze aanwezigheid en door wat wij zeggen. Wij zijn afhankelijk van ze en zij zijn in staat om onze afhankelijkheid om te toveren in genieten...

'Er is veel verdriet in de wereld, maar er bestaat één middel tegen. Dat middel heet lichaamswarmte. Wij hebben het in de kampen nooit kunnen toepassen, want mannen en vrouwen slapen in afzonderlijke barakken. Maar je mag het gerust weten. Sinds jaren passen wij het elke morgen, ongeacht voorafgaande slaap of slapeloosheid, toe. Daarom staan we gewoonlijk zo laat op als de klok al bijna elf uur aanwijst. En geloof me, of je aan God gelooft of niet, lichaamswarmte is een Godsgeschenk.'

(Abel J. Herzberg, Brief aan mijn kleindochter, Amsterdam, 1996)

Het dier in ons is ook een veilig kompas. Het lijf, het vlees, weet wat echt is of onecht, goed of kwaad. Het laat zich niet bedotten en zich niets wijsmaken. Het is een gids. Zowel voor ons lieflijk en sociale leven, als voor ons geestelijk leven. Het vlees vertelt ons wanneer wij ons op gevaarlijke paden bewegen. Als wij liegen of een waarheid verzwijgen waar wij bang voor zijn, wordt het spreken overgenomen door ons lichaam en dat liegt er niet om. Het verraadt ons. Het toont aan elke voorbijganger onze leeftijd, onze geschiedenis, onze zwakke of

zieke plekken. Het verkondigt onbeschaamd onze ware toestand. Zo nodig zelfs met maagkrampen, hoge bloeddruk, verstoppingen, hoofdpijn, met koorts of met een infarct dat ons plat legt.

Bij die waarachtigheid van het dier hoort tegelijk zijn nederigheid. Bij het lijfelijke beminnen bijvoorbeeld, waarin men zich bloot geeft – letterlijk – zoals men is. Om de liefde te bedrijven zet de koning zijn kroon en de bisschop zijn mijter af. Het gewicht van een belangrijk ambt wordt afgelegd en vervangen door het geruststellende gewicht van het vlees. Hangbuiken, hangtieten en hangbillen hangen dan gewoon. Zweet ruikt dan naar zweet. Lichaamsdelen die gewoonlijk angstvallig verborgen werden, mogen nu zorgvuldig bekeken, bevoeld en onderzocht worden. Het dier kent een nederigheid die verder gaat dan de nederigheid van een biddende monnik.

Er is niets mis mee, wanneer we onszelf ook als zoogdieren serieus nemen. Zoals wij onze maatschappij niet kunnen verstaan als wij vergeten dat zij uit mensen bestaat, zo kunnen wij de mensen niet verstaan als wij vergeten dat zij ook zoogdieren zijn die bestaan uit organen en levende cellen en ten slotte uit moleculen die gehoorzamen aan de wetten van de chemie en de fysica. En dit alles in één organisch geheel.

Primitieve geuren wijzen mij de weg: de geur van gezaagd hout en roest, de zure lucht van baby's, de geur van zweet en van het bedrijven der liefde, de geur van dieren, bossen, zee, van stille verdrieten en van de dood.

Lichaam, psyche en geest zijn een eenheid. Dat zal niemand ontkennen. Materie zonder geest is een abstract begrip maar bestaat in de werkelijkheid niet. En het geestelijke bestaat niet los van het beestelijke. Ons lichaam is tevens geestelijk en onze geest is tevens lichamelijk en dit alles is bovendien zowel een sacraal als een profaan gegeven. Daarom spreken spirituele theorieën, westerse of oosterse, het lichaam aan wanneer ze iets willen bereiken of veranderen. Of ze spreken over lijfelijke dingen wanneer ze iets willen zeggen over geestelijk leven. Het 'Geestelijk Hooglied' is daar een prachtig voorbeeld van:

*Uw ogen zitting als duiven achter uw sluier,
Uw lokken zijn een kudde geiten,
Die golvend neerdaalt uit de bergen van Gilad,
Uw tanden een kudde schapen die pas is geschoren,
En net uit het bad komt(...)
Als een purperen lint uw lippen,
En als gij spreekt word ik belevend verrukt.
Als granaathelven blozen uw wangen
Door uw sluier heen (...)
Uw borsten zijn twee gazellenwelpjes,
Die daar tussen leliën grazen.(...)
Alles is schoon aan u, liefste...
Gij hebt mij betoverd
Met één blik van uw ogen
Heerlijker dan wijn is uw liefde...
Er is honing onder uw tong...'*

Het geestelijke ligt niet 'achter' die ogen en haarlokken van de geliefde, maar erin. En evengoed in haar handen, haar voeten, haar borsten en in het wondere kratertje van haar aarsgaatje.

Mensen die enig verschil zijn tussen lichaam en ziel, hebben geen van beide. (Oscar Wilde 1854)

Het beestelijke gaat hand in hand met het geestelijke. Wij zijn niet alleen maar lijfelijk. Onze instincten, organen en zintuigen zijn een brug tussen de materiële wereld en de geestelijke wereld. Met de informatie die ons langs deze weg bereikt kunnen wij fantaseren, nadenken en besluiten nemen die verder voeren dan het onmiddellijke contact met dingen en andere levende wezens. En met deze geestelijke kracht kunnen wij de wereld

om ons heen een beetje organiseren zodat wij niet helemaal onderworpen zijn aan de grillen van de natuur, aan de zwaartekracht en donkere tijden. Doordat wij ook geest zijn, is de toekomst van de wereld ook een ontwerp waar wij zelf de uitvoerders van zijn. Hoe we dat zullen doen, ligt daarmee een beetje in onze handen.

Die geestelijke kracht kan leiden tot vernietiging van het leefmilieu en van de gemeenschap, via alle egoïstische perversies van de geest, zoals wij die om ons heen zien, wanneer alleen economische motieven de koers en het beleid bepalen.

Maar wij zijn daardoor ook in staat, om zonder eigenbelang om ons heen te kijken. In staat tot transcendentie. Dan zijn er niet alleen bomen, auto's, marktaandeel, insecten, politieke partijen, mooie vrouwen, lekker eten, geld en werk. Dan is er ook een mysterie dat ons overstijgt, hoewel we daar middenin leven.

Dat wij ertoe neigen om grenzen te overschrijden, geldt niet alleen op het niveau van ons denken en van onze verlangens. Het zit tot in onze cellen. Ook in de materie is er een onbegrijpelijke neiging tot transcendentie. In de biologie noemt men die *'the emergence'*. Door die neiging tot 'overstijgen' gaan eenvoudige stoffelijke bouwstenen zich samenvoegen, zodat ze uiteindelijk complexe levende systemen vormen. Atomen integreren tot moleculen, kleine moleculen tot grotere moleculen, grote moleculen tot levende cellen, cellulaire deelsystemen vormen uiteindelijk samen organen en onvoorstelbaar complexe organismen. Bij elk van die stappen, waarin lagere bouwstenen zichzelf transcenderen tot meer uitgebouwde gehelen, komen er totaal nieuwe, onvoorstelbare kwaliteiten en mogelijkheden naar voren. Dat gebeurt wetmatig, maar het gaat boven onze wetenschappelijke kennis van de materie uit. Deze wonderlijke neiging van de materie, om zichzelf te overstijgen in steeds ingewikkelder en ingenieuzere gehelen, is het mysterie van de materie als drager van de geest en van een doelgerichte evolutie van plantensoorten, dieren en uiteindelijk van de mens. Het Beest en de Geest liggen in mekaar verlengde.

'...van het allersimpelste eencellige wezentje, via planten, lagere en hogere dieren naar de mens is er sprake van een doorlopende lijn, een continue en geleidelijke toename van complexiteit en een cumulatie van mentale kwaliteiten. Nergens zien we een duidelijke scheiding. Een alles overheersend besef van verwantschap dringt zich aan ons op, des te sprekender naarmate het dieren betreft die hoog op de evolutieladder staan (...). Toch is er wel degelijk een kloof die de mens scheidt van al het andere dat leeft. Het is alleen de mens gegeven zich in de geest een voorstelling te vormen van de totaliteit van de schepping, van wetmatigheden en raadsels (...). De mens kan zich een beeld vormen van het universum.'

(A.van den Hooff, De schok der biologie, Nijmegen, 1995, p.212)

Wanneer je in de spiegel kijkt en jezelf goed bestudeert, en als je daarbij ook nog heel diep doordringt in wat er allemaal in je geest gebeurt, dan wil dat nog niet zeggen dat je daarmee jezelf kent en begrijpt. Uiteindelijk bots je op een mysterie.

Hersenonderzoek toont aan hoezeer geest en hersenmaterie innig verweven elementen zijn van de persoonlijkheid. Hersenen zijn een soort materiële, lichamelijke kant van de geest. Lichamelijke ziekteprocessen kunnen daarom beïnvloed worden door onze geestelijke toestand en zij kunnen van hun kant ons humeur en onze levensmoed mee bepalen. Het hangt af van onze geestelijke instelling hoe snel wij en óf wij genezen, en als wij zwaarmoedig en somber tegen alles aankijken, kunnen wij ook lichamelijk ziek worden. Maar hoe dit allemaal mogelijk is en in zijn werk gaat, blijft een mysterie.

Chemisch en biologisch kunnen wij verklaren hoe een boom groeit, maar een boom die groeit blijft een wonder, een heilig gegeven waartegenover wij ons alleen maar met respect en verbazing kunnen opstellen. En zo is het met alles om ons heen en met onszelf die deel uitmaken van een groots organisme. Wij hebben geen godsdienst nodig om met heilige schroom tegenover de werkelijkheid te staan waartoe wij behoren. Enerzijds daagt de werkelijkheid ons uit om haar te analyseren, te onderzoeken en haar een beetje naar onze hand te zetten. En anderzijds dat we haar met schroom zouden betreden als een heilige plek die ook onze plek is. Als wij dat doen schuiven de grenzen op en daar komt geen einde aan.

Naarmate lichaam en ziel in de praktijk als afzonderlijke dingen gezien worden is gezondheid iets dat ofwel met de ziel ofwel met het lichaam te maken heeft. Biologie, psychologie en spiritualiteit zijn dan aparte domeinen. De psychotherapeut is bevoegd om deskundig de psyche te masseren of er op de juiste plek in te knijpen. De arts moet zich bezig houden met de lichamelijke gezondheid van *broeder ezel* die alleen maar een voertuig is waarin de arme ziel op deze aardkloot door de wereld hobbelt. Hij heeft in dit geval niet veel te maken met de geestelijke, de psychische, politieke of relationele zorg voor mensen of met hun culturele ontwikkeling. Hij is dan de garagist die dit voertuig in zo goed mogelijke staat in de file probeert te houden. De reusachtige ontwikkelingen op medisch-technisch gebied hebben die trend in de hand gewerkt: vervangen van kapotte hartkleppen of schokbrekers, van versleten heupen, van aangetaste kroonaders of door corrosie afgetakelde verbindingen, het chemisch bestrijden van te hoge temperaturen, teveel cholesterol, te hoge bloeddruk, van het dichtslibben of verstopt raken van leidingen, enzovoort. En voor de rest: doorverwijzen. Naar maatschappelijk werker, pastor, filosoof, psycholoog of deskundigen die zich met levensvragen bezig houden.

Gelukkig is men steeds meer gaan inzien dat die scheiding niet altijd de lijdende mens ten goede komt en dat het soms ziekmakend in plaats van gezond makend werkt wanneer een dokter alleen aan organen en lijven doktert in plaats van de gezondheid van heel de mens en de omstandigheden waarin hij leeft en werkt voor ogen te houden. En de meeste artsen herkennen zich gelukkig niet in bovenstaande karikatuurale beschrijving. Specialisten wel?

Je hebt niet een longziekte of een hartziekte of een kanker. Iedere lichamelijke ziekte heeft een psychische oorzaak, concomitant en gevolg, en iedere psychische ziekte heeft lichamelijke oorzaken, concomitanten en gevolgen. Het is een mens in zijn globaliteit die ziek is. En het is geen geïsoleerde mens maar een menselijke groep die geconfronteerd wordt met de ziekte, het is de familie die ziek is in één van haar leden. (...)

Wat gebeurt er met de hartpatiënt? Dat hij nu en dan pijn heeft, dat hij minder makkelijk kan gaan, dat hij minder lang inspanningen kan doen? Er gebeuren ook sociale zaken. Hij wordt geïsoleerd. Plotseling ziet hij dat hij tot een minderheidsgroep behoort. Hij zwemt niet meer mee in de grote stroom. De anderen worden een beetje bang, gaan een beetje van hem weg, behandelen hem als een teer plantje. In zichzelf wordt hij heel sterk geconfronteerd met het feit dat zijn leven een einde zal hebben. (...)

De hartziekte, de beklemming van de angina pectoris, is een fysische situatie maar ook een existentiële, psychische situatie. Je zit als in een gevangenis en je zou willen gillen en je eruit willen slaan. Als je dan het geluk hebt om geneesheren tegen te komen die weten dat mensen totaliteiten zijn, zullen ze je zeggen: nu heb je een kans.(...) De kans van de ziekte is de terugkeer tot jezelf en de kans om je lichaam als symbool te zien van de informatie die de evolutie in je heeft neergeslagen. De kans om tot de menselijke eenheid te komen. Om het dualisme van de westerse maatschappij te overwinnen. Om de mens als totaliteit te beleven. Dat is een eerste punt. Ten tweede, als je ziek bent, word je een vrijgestelde van de maatschappij. De maatschappij heeft geen eisen meer. (...) Het is een van de diepste aanklachten die men tegen onze maatschappij kan uitspreken, dat de grondvragen die draaien rond "hoe kan de menselijke eenheid zich uitdrukken in de intermenselijke relaties", dat die niet of bijna niet kunnen gesteld worden door personen die meedraaien in het productieproces.'

(Leo Apostel, Afbraak en Opbouw,1986, p.20-23)

Wanneer wij, vanuit ons abstractievermogen, onderscheid maken tussen lichamelijk, psychisch, maatschappelijk en geestelijk leven, dan is dat een abstractie. Dan wil dat nog niet zeggen dat het om aparte realiteiten gaat. Een rationeel *onderscheid* tot iets *gescheidens* maken, is vivisectie die het leven vermindert. En we zien in onze cultuur dat, wanneer een dergelijke abstractie eenmaal als een evidente scheiding aanvaard wordt, het bijna onmogelijk is om nog los van die abstractie over dingen na te denken. Ons bewustzijn is radicaal verweven met de fysische en chemische processen van onze hersenen, van onze spijsvertering en onze bloedsomloop. Maar 'hoe' dat gebeurt kunnen wij niet begrijpen en het lukt ons maar zelden, om het verband te zien tussen onze politieke of religieuze opvattingen en onze stoelgang. Of om het verschil aan te wijzen tussen de hormoonspiegel van katholieken en christelijk gereformeerden.

Als je ziek bent, ben je je ziel een beetje kwijt. Zo ervaren we dat. Je bent dan zowel lichamelijk als geestelijk in nood. Je bent jezelf, 'je kluts', een beetje kwijt. De bloedsomloop of de stofwisseling is verstoord, dat wil zeggen

'jij' bent verstoord. Er is iets gebroken: een been, een bloedvat, je vertrouwen in mensen... Dat wil zeggen 'jij' bent gebroken. Je bent geestelijk gewond doordat iemand ingebroken heeft in de intimiteit van je huis of van je lijf. Je bent van slag doordat je flink rood staat op je bankrekening, of door een auto-ongeval, of gewoon door een bericht in de krant. Je bent vergiftigd door een relatie met iemand met wie je misschien beter niet in zee was gegaan. Of door een etentje in dat dure restaurant. Of door een schitterende carrière die feitelijk niet bij je past. Of door schuldgevoelens en angsten die je in je maag gesplitst kreeg via een 'goede' opvoeding of via de kerk. Of vergiftigd door het continue reclamebombardement van onze consumptiemaatschappij... Dat ziek zijn kan zich lichamelijk, geestelijk, relationeel of sociaal uiten, maar uiteindelijk ben je, als je echt ziek bent, 'een mens die in nood verkeert en zijn ziel, zijn kluts, een beetje kwijt is'.

Die terugvinden op je werkplek, in je relatie, in de manier waarop je naar jezelf en naar de wereld kijkt, daar kan een wijze helper bij te pas komen. Daar hoeft in eerste instantie nog geen professionele therapeut voor op te draven. Een wijze buurman of collega, een goede vriend(in), oma of opa zijn natuurlijk eerste keuze. Maar die nood is écht. Een vervreemding. Er is je iets overkomen dat van alles in de war stuurt en dat je moet kunnen 'plaatsen' zodat je er wél mee overweg kan.

Professionele helpers van mensen in nood zijn daarom altijd betrokken bij iets dat verder reikt dan hun vakgebied. Als zij met mensen in nood te maken krijgen vanuit hun beroep van therapeut, dokter, priester, maatschappelijk werker, politicus,... moeten zij weten dat zij, vanuit hun vak, slechts één aspect van de problematiek onder ogen hebben en dus alle redenen om zich zéér bescheiden op te stellen. En dat zij, als zij hun werk goed doen, altijd 'onbevoegd' bezig zijn.

Als ik in de diepten van mezelf kijk, schrik ik soms van het Beest dat daar woont. 'Ben ik dat?' Want het Beest is niet alleen maar een knuffeldier en een brok vitale energie en een raadgever die ik niet hoog genoeg kan inschatten. Het Beest wil ook de sterkste zijn om te overleven. Survival of the fittest. Ben ik dat ook? Ook de neiging tot geweld die daarmee samengaat? Met ogen die dingen en mensen inschatten naar wat ik aan ze kan hebben? Ben ik dat? Zo gericht op mijn eigen voordeel dat ik in staat zou zijn anderen aan hun lot over te laten en het slachtoffer te laten zijn van het luxelevende dat ik leid? Ben ik dat ook?

Tegelijk woont er aarzelend hierbinnen, ook de geest, die weliswaar evenzeer in staat is tot perversie, maar ook tot mededogen en verbondenheid met het lot van de wereld. Vooral met het lot van wie het zwaar te verduren hebben. Een enorme transcendentie, niet alleen voor het beest met zijn gerichtheid op de materie, maar ook voor de geest.

En als ik diep genoeg kijk, zie ik hoezeer ik hoor bij een onzichtbare wereld die ik met mijn berenklauwen en mensenverstand niet kan vatten. Niet te meten, niet te kopen, onzegbaar. Duizenden melkwegen achter de melkweg... Een oneindige geheim in mij, dat mij meer nabij is dan ik mezelf nabij ben.

Dit artikel is een voorpublicatie uit 'JANKEN NAAR DE MAAN', het nieuwe boek van Bruno De Roeck dat in het voorjaar 2002 verschijnt bij Uitgeverij EPO, Lange Pastoorstraat 25, B 2600 Antwerpen. Ook via e-mail te bestellen: uitgeverij@epo.be

Bruno De Roeck was monnik, werd geëxcommuniceerd wegens zijn vernieuwende kijk op kerk en religiositeit, en werd therapeut in Nederland. De laatste jaren is hij weer in Vlaanderen, hij woont in Mechelen, en is actief als schrijver en beeldend kunstenaar."